

person is treated as a subject aimed at creativity, self-development and self-realization. The essence of the competence approach to higher pedagogical education has been cleared up and, consonant with it, training has a practice-oriented character and is based on intersubject, parity principles. The author justifies the position that the culture creative aspects of the professional competence of the future teacher are connected with its reflexive component. The structure of the reflective competence of the future teacher has been disclosed, which contains the motivation and value, cognitive, operational and activity components. It has been proved that the motivational and value component is connected with the need, personal interest, aspiration, inclination to engagement in self-knowledge, self-analysis in the process of professionally directed cultural activity of the future teacher; the cognitive component contains a system of knowledge that is the theoretical basis for the reflexive components of cultural activity; the operational and activity component is represented by a system of reflexive skills connected with self-knowledge and understanding of the other, with self-esteem and evaluation of other people, with self-interpretation as the creator of knowledge, and with the interpretation of the “other.”

Key words: cultural and creative approach, culture creative activity, competence approach, professional competence of the future teacher, reflexive competence.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Докучаєва В. В.

УДК 378

А. С. Кременчук

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЙОГО ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

У сучасному соціумі наявність у людини успішно набутих знань ще не гарантує наявності позитивних морально-етичних установок та духовних якостей. Духовно-моральне виховання націлене на формування здатності співіснувати з суспільством, оскільки вчинки, які здійснює людина протягом життя, з одного боку, пов'язані певним чином із життям інших людей, а з іншого боку, є своєрідним індикатором внутрішніх якостей людини, її духовного світу та морально-етичних установок. Якщо брати до уваги людей лікарської професії, варто зазначити, що це одна з небагатьох професій, де вже декілька століть діє законодавчо затверджений етичний кодекс.

На шляху до успішної реалізації духовно-морального виховання і розвитку особистості існує багато перепон. Не дивлячись на те, що майже кожна людина усвідомлює необхідність духовно-морального виховання, має чітке уявлення про те, що перешкоджає духовно-моральному розвитку особистості, проблеми на шляху його реалізації залишаються невирішеними. Це означає, що в сучасній педагогіці варто шукати нові шляхи реалізації духовно-морального виховання, які дають можливість подолати ці перешкоди. Одного знання теорії для успішного виконання цього завдання недостатньо.

Духовно-моральне обличчя особистості було і є об'єктом досліджень багатьох науковців, педагогів та філософів. Серед сучасних дослідників питання розглядали А. Давидова, О. Єгорова, Н. Жигайло.

Історією розвитку поглядів на духовно-моральне виховання займалися А. Валюк, О. Кислашко, В. Кондратьєва, Л. Серікова та інші.

Проблемами духовно-морального виховання особистості займалися, Е. Білоусова, Н. Боритко, В. Глазиріна, В. Кабацька, О. Огірко, Е. Петрова, Е. Романова, Н. Савіна, Г. Семенов, Л. Строганова, Н. Фадєєва, Г. Шевченко, Л. Шелест, А. Щербакова, О. Янушкевичене.

Дослідження у сфері духовно-морального виховання студентів вищих навчальних закладів проводили О. Дубасенюк, О. Задніпрянець, О. Пономарьов, Я. Реус, І. Сіданіч, В. Андрущенко, М. Боришевський, І. Бех, Л. Губерський, М. Євтух та ін..

Розробки морально-етичного кодексу лікарів проводилися за часів античності, ще Гіппократом. Перші кодекси етики з'явилися у ХХ ст.. Вагомий внесок у їхнє створення здійснили А. Молль, М. Петров, М. Пирогов, Т. Сиденхем.

Проблемами духовно-морального виховання студентів вищого медичного навчального закладу займалися Б. Веденко, Р. Процюк, А. Сависько, Л. Тарабовець.

Л. Сависько, О. Дубасенюк проводили опитування з метою аналізу теперішнього стану духовно-морального виховання, проте дані анкети стосувалися пріоритетних духовно-моральних якостей.

Даних про духовно-моральний аспект виховання студентів вищих медичних навчальних закладів недостатньо, більше уваги цьому питанню приділяють педагоги, а не вчені-медики, хоча їхній огляд є більш об'єктивним і компетентним. Тому актуальністю даного дослідження є визначення основних проблем духовно-морального виховання студентів вищих медичних навчальних закладів. Для цього на основі статистичних даних та за результатами опитування нами вбачається необхідність визначити ті духовно-моральні якості сучасного студента-медика, на які слід звернути особливу увагу педагогові вищої школи.

Метою даної статті є висвітлення духовно-моральних якостей майбутнього лікаря – студента І курсу вищого медичного навчального закладу, а також факторів, що впливають на духовно-моральний розвиток особистості студента-медика.

Для досягнення мети статті необхідно розв'язати ряд завдань

1) Визначити поняття «духовно-моральне виховання», «духовно-моральні якості», «морально-етичні норми», «девіація/десакралізація духовно-моральних цінностей» спираючись на роботи інших дослідників;

2) Визначити притаманні лікарю духовно-моральні якості, спираючись на Етичний кодекс лікаря 2009 р.;

3) Проаналізувати результати анкетування, проведеного серед студентів I курсу Луганського державного медичного університету з метою виявлення факторів девіації духовно-моральних якостей.

Під духовно-моральним вихованням у даній статті слід розуміти виховання і розвиток позитивних внутрішніх духовних цінностей, поглядів, установок, які повинні мотивувати людину на правильні відносно морально-етичних норм вчинки. Духовно-моральні якості – це внутрішні духовні цінності, погляди, установки, які мотивують людину на правильні відносно морально-етичних норм вчинки. Девіація (від лат. *deviation* – відхилення) – це система дій і вчинків людини, соціальних груп, що суперечить соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки [9]. Морально-етичні норми – це прийняті суспільством правила продуктивної взаємодії особистості з навколишнім світом. Варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку людства морально-етичні норми не є загальноприйнятими для усього суспільства, не є усталеним явищем; різні етнічні групи мають морально-етичні норми, що в деяких аспектах різняться. Проте, деякі дослідники наголошують на утворенні «нової етики», «нової моралі» [5, с. 127–128] – загальноприйнятих для представників усіх культур і народностей морально-етичних норм.

Поведінку лікаря, що базується на моральних та духовних якостях, регулює Етичний кодекс лікаря України. Кодекс був затверджений на Всеукраїнському з'їзді лікарських організацій та X З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторії 27 вересня 2009 року. Етичний кодекс складається з 8 розділів, основну частину складають пункти, що стосуються 4 основних аспектів соціальної взаємодії медичного працівника: 1) медпрацівник-пацієнт (Розділ 3 «Лікар і пацієнт», Розділ 5 «Наукові дослідження за участю пацієнта») 2) медпрацівник – медпрацівник (Розділ 4 «Колегіальність лікарів») 3) медпрацівник – інформаційний простір медпрацівника (Розділ 6 «Нові медичні технології», Розділ 7 «Інформація») 4) медпрацівник – суспільство (Розділ 2 «Лікар і суспільство»).

Згідно із положеннями Кодексу, лікар повинен мати такі духовно-моральні якості:

1) у відношенні до пацієнта – повага та співчуття, окрім випадків, коли це спричинює загрозу життю пацієнта, порядність;

2) у відношенні до суспільства – гуманність та чесність, безкорисливість, тобто відмова від власного збагачення використовуючи службове становище;

3) у відношенні до інших медпрацівників – повага, доброзичливість, почуття подяки, готовність прийти на допомогу;

Виходячи з положень Етичного кодексу лікаря України, можна зробити висновок, що відповідно до багаторічного досвіду медичних працівників лікар має бути високорозвиненою в духовному плані людиною, високomorальною особистістю, прикладом для наслідування. Проте потребує окремого розгляду питання, чи здійснення ця умова на сучасному етапі розвитку людства, на тлі соціально-економічної кризи, кризи духовності, десакралізації морально-етичних цінностей, утворення « нової моралі ».

Для реалізації духовно-морального виховання особистості майбутнього лікаря варто окреслити проблеми, які необхідно подолати. Нами було проведено анкетування студентів I курсу Луганського державного медичного університету. Студентам було необхідно висловити згоду чи незгоду з твердженнями, приведеними у таблиці. Твердження починалися однаково: « Я буду працювати лікарем, навіть якщо... ». Метою анкетування було виявити, за яких умов майбутній лікар може порушити необхідні для успішної його самореалізації морально-етичні норми, чи покинути працювати лікарем і тим самим зректися від місії допомагати людям.

31 запитання анкети містять ситуації морального вибору. Їх можна розподілити на 7 груп, які через те, що є частими причинами відмови особистості від духовно-моральних цінностей, були умовно названі « факторами девіації ».

1) фінансовий фактор: відсутність відповідного грошового забезпечення, бажання збагачення;

2) фізичний фактор: відсутність побутового комфорту, страх фізичної розправи, хвороби або смерті;

3) психологічний фактор: емоційне вигоряння, емоційне перенапруження;

4) ноогенний фактор: скоєний поганий вчинок, почуття провини за скоєний чи не скоєний поганий вчинок, совість, розкаяння;

5) кар'єрний фактор (професійний фактор): бажання самореалізації у професійній сфері;

6) соціальний фактор: проблеми у пошуку взаєморозуміння з іншими членами суспільства, соціальна несправедливість;

7) фактор особистого життя: конфлікт професійної сфери із сферою особистого життя, проблеми в родині через роботу.

Варто наголосити, що метою анкетування було визначити відносну кількість студентів, які не просто прийшли навчатися у медичний університет за покликанням, а й мають відповідні духовно-моральні якості, що базуються на головному принципові – принципові пріоритету

людського життя. Інструкцією перед анкетуванням було повідомлення: «Якщо при настанні цієї ситуації ви продовжите лікувати людей, будь-якими шляхами та усіма доступними методами, позначку ставте у колонці «Так, це про мене». Якщо за умови настання ситуації з твердження ви припините лікувати людей, ставте позначку в колонці «Ні, це не для мене».

Учасникам анкетування було дозволено залишати деякі твердження анкетування без відповіді. Поля для позначок біля твердження можна було залишати порожніми, можна було позначити написом «Некоректно». Це було допущено, аби виявити кількість тверджень, які дійсно викликають роздуми. Високі відсотки некоректних питань, або питань, залишених без відповіді, або питань із позначками у обох колонках, які будуть визначені під час кількісних підрахунків по факторам, свідчатимуть про намір приховати дійсне положення речей.

Результати анкетування показали, що різні фактори девіації мають різний вплив на рішення майбутнього лікаря покинути професію. Кожен фактор розташований у порядку зростання рангового місця.

Соціальний фактор. Було запропоновано 5 тверджень. Ствердну відповідь у даному блоці дали 34,8% опитуваних; негативну – 62,9%. Дані свідчать про те, у свідомості студентів-медиків присутній конфлікт духовно-моральних цінностей зі сферою соціуму. Соціальна несправедливість і примус до скоєння злочину – явище, на жаль, присутнє у сфері медицини, як і в багатьох сферах суспільного життя в Україні. Більшість опитуваних не виявили бажання працювати лікарем за умови, коли вони часто спостерігатимуть пануючу у професійному житті несправедливість.

Фактор особистого життя. Було запропоновано 5 тверджень. Ствердну відповідь у даному блоці дали 41,9% опитуваних; негативну – 55,7%. Отримані результати свідчать про те, що у свідомості студентів наявний конфлікт духовно-моральних цінностей зі сферою особистого життя, і це впливає на розвиток духовно-моральних якостей. Дані також не свідчать про девіацію, оскільки для опитуваних важливими є родина та родинні цінності. Більше всього спостерігається страх за майбутнє дітей та страх ізоляції.

Фінансовий фактор. Було запропоновано 5 тверджень. Ствердну відповідь у даному блоці дали 46,7% опитуваних; негативну – 51%. Це свідчить про те, що гроші та матеріальне збагачення є одним із провідних стимулів девіації духовно-моральних цінностей. Варто зазначити, що більшість опитуваних не проміняли б роботу лікарем на іншу роботу, навіть якщо за неї запропонують більшу заробітну плату (дане твердження посіло 18 рангове місце у загальному рейтингу тверджень). Це свідчить про високий рівень мотивованості та любов до своєї професії. Проте відсоток тих, хто «спокусився б», залишається високим.

Кар'єрний (професійний) фактор. Було запропоновано 5 питань. Ствердну відповідь у даному блоці дали 56,7% опитуваних; негативну –

42,9%. Це свідчить про те, що даний фактор не є визначним фактором девіації духовно-моральних цінностей, але здійснює вагомий вплив на розвиток позитивних духовно-моральних якостей.

Ноогенний фактор. Було запропоновано 3 твердження. Ствердну відповідь у даному блоці дали 60,3% опитуваних; негативну – 35,7%. Виходячи з даних можна зробити висновок, що скоріше за все, скоївши дії, які призведуть до смерті пацієнта або погіршення його стану, опитувані студенти-медики не будуть змінювати професію. З одного боку це свідчить про психологічну готовність до труднощів та допускання помилок, з іншого боку – про атрофоване почуття провини за чиєсь загублене життя. Ноогенний фактор девіації потребує більш детального розгляду та подальших досліджень, оскільки висновки, отримані у даному дослідженні, суперечать одне одному.

Психологічний фактор. Було запропоновано 3 твердження. Ствердну відповідь у даному блоці дали 69% опитуваних; негативну – 29,4%. Це свідчить про готовність майбутніх лікарів до можливих психологічних криз та низький рівень впливу даного фактору девіації на духовно-моральний розвиток особистості майбутнього лікаря

Емоційне вигорання, у даному випадку, є найбільш впливовим чинником покинути роботу лікаря, що говорить про орієнтування майбутніх лікарів на себе та свої переживання, а не на особистість пацієнтів та їхній внутрішній світ, а це суперечить нормам етичного кодексу.

Фізичний фактор. Було запропоновано 5 тверджень. Ствердну відповідь у даному блоці дали 69% опитуваних; негативну – 28,6%. Фактор отримав однакове значення із психологічним, але він має більшу кількість позначень «Некоректне питання». Дані свідчать про готовність майбутніх лікарів до негараздів та нестатків, поганих умов життя, відкритої чи прихованої небезпеки, проте результати можуть не бути достовірними.

Некоректні питання були виявлені у кожному факторі, процентне співвідношення варіювало в межах позначок 0,8 – 4%. Дані анкетування можуть бути враховані, але варто упорядкувати фактори за рівнем зменшення відсотка некоректних питань:

4) Ноогенний фактор – 4%

3) Соціальний фактор, фізичний фактор, фінансовий фактор, фактор особистого життя – 2,4%

2) Психологічний фактор – 1,6%

1) Кар'єрний фактор – 0,8%

Якщо враховувати дані про кількість некоректних питань, то рангові місця факторів девіації будуть зміщені. Рейтинг факторів за рівнем впливу на духовно-моральний розвиток майбутніх лікарів виглядатиме таким чином:

I. Ноогенний фактор

II. Соціальний фактор

III. Фактор особистого життя

IV. Фінансовий фактор

V. Фізичний фактор

VI. Психологічний фактор

VII. Кар'єрний фактор

Дані дослідження не свідчать про низький духовно-моральний вигляд майбутнього лікаря, але вони можуть бути взяті до уваги при проведенні виховної роботи зі студентами з метою корекції.

Дослідження доцільно продовжувати, оскільки дані анкетування стосуються лише студентів-медиків I курсу. Для того, щоб скласти повну картину духовно-морального обличчя лікаря, необхідно повторити процедуру зі студентами, що навчаються на старших курсах, а також із практикуючими лікарями.

Варто зазначити, що формування духовно-морального обличчя лікаря відповідно до норм Етичного кодексу та загальнолюдських морально-етичних норм не припиняється після вступу до медичного ВНЗ. За Етичним кодексом лікар має бути порядним, чесним, гуманним, проявляти милосердя та співчуття, повагу до оточуючих, готовність прийти на допомогу. Однак реалії сучасного життя нівелюють лікарську етику, тому дуже часто спостерігаються прояви девіації духовно-моральних цінностей серед медиків. Для того, щоб подолати дану проблему, необхідно:

1) провести більш ґрунтовне дослідження усіх категорій медпрацівників та студентів медичних навчальних закладів;

2) розробити дієві виховні заходи, скеровані на виховання духовно-моральних якостей студентів-майбутніх медиків.

Список використаної літератури

1. Барило О. А. Сучасні особливості духовно-морального виховання учнівської та студентської молоді у полікультурному просторі України / О. А. Барило // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psj.oa.edu.ua/assets/files/full/n27-2014.pdf> **2. Білик Л. І.** Духовно-моральне виховання студентської молоді – запорука розвитку нації / Л. І. Білик, І. А. Чемерис // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psj.oa.edu.ua/assets/files/full/n27-2014.pdf> **3. Валюк А. Я.** Научные концепции морали и нравственности / А. Я. Валюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/4689-naukovi-kontseptsiyi-morali-j-oralnosti.html> **4. Веденко В. Г.** Фаховість та моральні якості медичних працівників – запорука успіху і прогресу в охороні здоров'я (Думки з приводу) / В. Г. Веденко, В. А. Мельник // Новини медицини і фармації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/25506> **5. Давидова А. В.** Феномен моралі в умовах глобалізованого суспільства // Науковий вісник УМО

[Електронне видання] / За заг. ред. О. В. Алейнікової. – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. – Вип. 1. – Ч.2. – 444 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/naukovij-visnik-umo-vipuski> **6. Євтух М. Б.** Духовно-моральне виховання – надійний заслін соціально-психічним девіаціям / М. Б. Євтух, С. К. Степанюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psj.oa.edu.ua/assets/files/full/n27-2014.pdf> **7. Сависько А. А.,** Сидоренко Ю. А. Формирование духовно-нравственной позиции будущего врача / А. А. Сависько, Ю. А. Сидоренко // Успехи современного естествознания. – 2010. – №9. – С. 169–170. **8. Сіданіч І. Л.** Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді / І. Л. Сіданіч // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/2552/1/Sidanich%20I.L..pdf> **9. Характеристика** девіацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1155032842992/pedagogika/harakteristika_deviatsiy

Кременчук А. С. Духовно-моральне обличчя майбутнього лікаря та фактори впливу на нього

У статті подано визначення поняттям «духовно-моральні якості», «морально-етичні норми», «девіація/десакралізація духовно-моральних цінностей», визначено духовно-моральні якості, які мають бути притаманні сучасному лікареві відповідно до Етичного кодексу лікаря України. Показані та проаналізовані результати анкетування студентів І курсу вищого медичного навчального закладу з метою виявлення факторів, які сприяють відкиданню лікарями отриманих у минулому духовно-моральних якостей, або т.зв. «факторів девіації духовно-моральних якостей». Описано проблеми розвитку духовно-моральних якостей майбутніх лікарів на тлі суспільно-економічних змін у державі та глобалізації людства.

Ключові слова: духовно-моральні якості, духовно-моральні цінності, морально-етичні норми, девіація, Етичний кодекс лікаря.

Кременчук А. С. Духовно-нравственный облик будущего врача и факторы влияния на него

В статье определены понятия «духовно-нравственные качества», «морально-этические нормы», «девиация/десакрализация духовно-нравственных ценностей», определены духовно-нравственные качества, которые должны быть присущи врачу согласно Этическому кодексу врача Украины. Проанализированы результаты анкетирования студентов I курса медицинского ВУЗа с целью определить факторы, способствующие отказу врачей от привитых в прошлом духовно-нравственных качеств, т.н. «факторы девиации духовно-нравственных качеств». Описаны проблемы духовно-нравственного развития будущих

врачей в условиях социально-экономических изменений в государстве и глобализации человечества.

Ключевые слова: духовно-нравственные качества, духовно-нравственные ценности, морально-этические нормы, девиация, Этический кодекс врача.

Kremenchuk A. Spiritual and Moral Image of the Future Doctor and Factors Which Affect It

The article gives definitions to such concepts as “spiritual and moral traits”, “moral and ethical standards”, “deviation/desacralization of spiritual and moral values”. The main spiritual and moral traits which must be peculiar to the contemporary doctor according to the Ethical Statute of the Ukrainian Doctor were defined. The results of the questionnaire survey determined to define the factors which prevent doctors from realization acquired previously spiritual and moral traits, the so-called “deviation factors of the spiritual and moral traits”, which was made among the students of the 1st course of the higher medical educational institution, were shown and analyzed. The problems of spiritual and moral values’ development of the future doctors in context of social and economic changes in the country as well as during the globalization of mankind were described.

Key words: spiritual and moral traits, spiritual and moral values, moral and ethical standards, deviation, Ethical Statute of the Doctor.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 387.147

В. В. Лаппо

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ПЕДАГОГІЧНУ ОСВІТУ

Вища освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості. В означеному контексті особливої актуальності набувають проблеми формування духовних цінностей майбутнього фахівця.

З метою дослідження рівнів сформованості духовних цінностей студентів, а також з’ясування чинників, які впливають на їх виховання у студентському віці нами було проведено констатувальний експеримент.